

ГЕОПОЛІТИЧНА ДОКТРИНА СТЕПАНА РУДНИЦЬКОГО

Аналізуючи наукову спадщину відомого українського науковця С. Рудницького, акцентується увага на геополітичних поглядах та основних концепціях засадних доктрин вченого.

Ключові слова: геополітика, геополітична доктрина, Україна, Рудницький.

Важливі зміни кінця ХХ ст. (розпад Радянського Союзу, зникнення табору соціалістичних країн, виборювання країнами пострадянського простору нового курсу політичного та економічного розвитку, перетворення біполярного світу на мультіполярний, перманентні економічні колапси капіталістичного світу тощо) мають безпосередній вплив на розвиток України. Перед нашою державою постала низка проблем (геополітична ідентифікація, віднаходження свого місця в міжнародному поділі праці, відновлення статусу регіональної держави, випробовування демократизацією), вирішення яких дасть можливість Україні зайняти гідне місце в міжнародному процесі, геополітичному просторі, загалом, сформулювати надійне майбутнє нашої держави.

Сьогодні потрібно з'ясувати реальну картину життєво необхідних інтересів України, їх пріоритетність, умови та шляхи досягнення перспективних цілей. А для цього необхідно знайти оптимальні механізми виходу держави із глибокої загальнонаціональної кризи, забезпечити стратегічну стабільність країни. Проблеми посилення державності в процесі економічних і політичних перетворень стають пріоритетними як для політиків, так і для науковців. У зв'язку із цим залишається актуальним звернення до спадщини тих українських вчених, які працювали в царині загальної теорії політики, держави, геополітики: М. Грушевського, В. Липинського, С. Рудницького, С. Томашівського, Д. Донцова, Ю. Липи тощо.

Їм належать узагальнення та аналіз величезного історико-документального матеріалу, який у логіко-методичному плані трактується в контексті подій на європейському та світовому просторах, а також обстоювання ідеї про географічно-політичний простір як цілісність, що існує у співвідношенні з конкретною національною спільнотою.

Загалом, є розповсюдженою думка, що українська геополітика знаходиться у фазі становлення. Це вірно почасти, тому що геополітика як наука формувалася в Україні одночасно із європейською та американськими школами. Причому, як стверджує М. Хилько, за якістю праці з геополітики вітчизняних авторів, нічим не поступалися західним аналогам, а в питанні дослідження геополітичних факторів України вони не мають рівних [1].

Історична справедливість щодо геополітичних наукових пошуків українських вчених була відновлена в 2003 р., коли вийшла

друком монографія «Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького», в якій досліджено проблему розуміння українського простору в геополітичних вимірах, погляди націєусвідомлення та державотворення у науковому спадку академіка С. Рудницького [2].

В монографії «Українська державність в ХХ ст.» [3], зокрема у розділі «Геополітична складова державної думки (перша половина ХХ ст.) акцентується на тому, що в українських науковців інтерес до геополітичної проблематики загострювався тоді, коли активізувався національно-визвольний рух. Проблема українсько-російських відносин була однією з найважливіших в українських геополітичних концепціях С. Рудницького та Ю. Липи.

В історії геополітичної думки України можна виокремити дві основні групи геополітичних доктрин: *західну та східну*.

Західна геополітична доктрина базується на давніх історичних контактах українців з античним світом, з Римською імперією. З часів проникнення на українські терени християнства зав'язуються стосунки з Візантійською імперією та її нащадком Портою Оттоманською. Поміркованим пропагандистом західноєвропейського вектора виступав М. Драгоманов. Згодом західна геополітична доктрина отримала назву «балтійсько-чорноморської».

В рамках цієї доктрини обґрунтовувалися різноманітні орієнтації українських мислителів і вчених. Слов'янський вектор базувався на можливості утворення кожним слов'янським народом власної демократичної республіки, які передбачалося об'єднати у федерацію з центром у Києві. Прихильниками цих намірів були Т. Шевченко, П. Куліш, М. Костомаров, С. Гулак, І. Франко, М. Грушевський.

Прихильники чорноморсько-адриатичного вектора мали намір створити федерацію українців, чехів, словенів, сербів і хорватів (С. Томашевський і С. Шелухін).

Реалізація чорноморсько-балтійського вектора вбачала важливим об'єднання Польщі, Литви, Білорусі та України, тобто створення вісі Північ – Південь, про що наголошував Ю. Липа. С. Рудницький зі свого боку пропонував у дане об'єднання включити ще Фінляндію, Латвію та Естонію.

Переконливим представником вектора східно-західної рівноваги був І. Лисяк-Рудницький, який вважав, що за політико-соціальною структурою Україна належить до Західного світу, а за етносом – до Сходу. Тобто наша країна об'єднує дві традиції, є синтезом заходу і сходу.

Суть геоцентричного вектора розвитку передбачає, що при розбудові української держави потрібно опиратися на власні, внутрішні сили, а зовнішній фактор є другорядним, допоміжним (В. Липинський, В. Винниченко, М. Міхновський). Постійна орієнтація на зовнішніх партнерів в нашій історії (Росію, Швецію, Німеччину, Польщу) і сучасності (Європейський Союз, Російську Федерацію) призвели як до втрати української державності, так і до цілої низки проблем сьогодні.

Східна геополітична доктрина формується з урахуванням промосковського та протатарського векторів розвитку України. В її основі лежать переконання доцільності орієнтації українського суспільства на традиції російської державності і політичної культури у різних її варіантах: православно-московський – Московське царство; імперський – Російська імперія; союзний – СРСР та інтеграційний – СНД, ЄСР.

Східна доктрина ніколи не передбачала існування самостійної України, а завжди розглядала її у складі Російської держави, або в кращому випадку, як її автономну, федеративну частину.

Одним із засновників політичної географії та української геополітики став Степан Львович Рудницький. Науковець працював професором кафедри географії Львівського університету. Після його звільнення з університету польською владою був у 1919 р. запрошений на посаду професора Кам'янець-Подільського університету, але досить швидко емігрував до Відня. Працював професором географії та деканом філософського факультету у Вищому педагогічному інституті ім. Драгоманова у Празі. Повернувшись до Радянської України, очолив кафедру топології та картографії Геодезичного інституту в Харкові. У 30-х рр. ХХ ст. був звинувачений у шпигунстві, заарештований і розстріляний.

С. Рудницький залишив у спадок цілу низку праць, в яких була сформована українська геополітична доктрина. Її положення обґрунтовували перед Європою геополітичні орієнтири українців, розкривали історичну місію України в об'єднанні балтійсько-чорноморського регіону, пріоритетність аграрного розвитку в економіці нашої держави. «Коротка географія України: фізична географія», «Україна і українці», «Україна з погляду політичної географії», «Україна. Край і народ», «Чому ми хочемо самостійної України», «Огляд національної території України» [4] тощо це – не повний перелік праць С.Рудницького, які були опубліковані багатьма мовами у Відні, Берліні, Санкт-Петербурзі, Львові, Києві. Вони відкрили Україну для європейського суспільства як окрему територію, етнічну та національну цілісність.

С. Рудницький вважав, що українська справа не може бути лише внутрішньою проблемою нашого народу. В її вирішенні повинні бути зацікавлені й європейці, тому що Україна, створивши «балтійсько-понтійську» федерацію, стане бар'єром для просування російської імперської експансії [5, с.177].

У разі ж панування «новозбудованої Російської світової держави» над Україною чи більшою її частиною, Захід буде відгороджуватися від пануючої ідеології та політичного режиму і на цю справу будуть витрачені значні зусилля (матеріальні, політичні). Тому Українська держава повинна стати фронтом проти Росії та «притупитися можливо тісно до Чорного моря». Україні необхідно боротися за свою самостійність, щоб боронити Середземномор'я та Передню Азію від російських експансіоністських посягань [6, с.205].

Досить пророчими є переконання С.Рудницького, що навіть оновлена і демократична Росія не позбавиться імперських пре-

тензій до України тому, що вона буде системно продовжувати зовнішню політику Російської імперії, а українці мають бути насторожі щоб не втратити свою державність [7, с.81].

Загалом, українські землі завжди були територією цілої низки торговельних шляхів: по лінії Північ-Південь формувалися річкові комунікації, а сухопутні – об'єднували Захід і Схід.

В концепції С. Рудницького Чорне море виступало певною межею українських земель із військової точки зору, але – продовженням торговельно-економічного функціонування через наявність значних комунікацій (доріг, річок, залізниць). Дослідник був переконаний, що ця перевага відіграє велику роль у міжнародній торгівлі, бо чорноморський басейн є найкращим шляхом із Західної Європи до Індії [8, с.50].

Вигідне географічне розташування, промисловий потенціал України відкривають можливості регіонального лідера у басейні Чорного моря, який створить міцну міждержавну організацію на засадах рівноправності та взаємної вигоди. Однак, С. Рудницький стверджував, що в цій організації не має місця для Росії, тому що «природа вказала Московщині цілком інші гідрографічні шляхи, як Україні» [9, с.71].

Аналізуючи місцезорозташування українських земель, вчений зробив висновок, що це споконвічна батьківщина і власність українського народу не дивлячись, «що це немов родюча нива, необгороджена, при битому шляху, на порозі між двома світами: Європою й Азією» [10, с.20-30].

С. Рудницький зауважує, що володіння українськими землями Польщею і Російською державою було питанням їхньої могутності, «їхнього буття», «життя». «Тільки панування над Україною відкривало Росії дорогу до Чорного моря, Балкан, Царгороду, тільки тривке посідання України давало Росії спромогу думати про здійснення давніх мрій – перейняття спадщини візантійських кесарів. ...Українська держава мусила бути поважною перепоною для експансивної політики Росії... ось де причина російської політики проти українців» [11].

Політичні змагання українців науковець вбачає у бажанні власної держави, бути державно самостійним народом. «Українці обмежують свої державні бажання тільки на землі, заселені українським народом, вони хочуть бути господарем на своїй рідній землі» [12, с.67]. Він чітко розумів, що дорога до остаточного визволення України не коротка й не легка. А для цього потрібно згуртуватися в одну громаду, де кожний українець повинен бути свідомим цієї великої цілі.

Геополітичне майбутнє України видатний вчений вбачає не у територіальних завоюваннях життєвого простору, бо це не властиво українському менталітету, а лише в бажанні володіти своїми землями, створити на власних теренах національну українську державу.

С. Рудницький відносить Україну до великих держав, які не тільки формують інтеракції в певному регіоні, але й впливають

на долю всього людства. Позитивно чи негативно, пише вчений, Україна завжди сильно впливала на світову політику [13].

Отже, геополітичне призначення України за обґрунтуванням С. Рудницького є:

- 1) формування незалежної держави як форпосту проти російської експансії;
- 2) формування України як держави світової ваги не засобами експансії, а мирним освоєнням простору який споконвічно належить українській нації;
- 3) українська економічна модель розвитку – аграрна держава, що є актуальним в умовах нестачі продуктів харчування у світі;
- 4) використання українських комунікацій у торговельних відносинах Заходу та Сходу.

Важливість доктринального аналізу геополітичних поглядів С. Рудницького полягає у тому, що науковець вибудував цілісне вчення, а загалом, систему поглядів, керівних принципів стосовно місце розташування України в її політико-географічному положенні відносно найближчих та дальших сусідів, а також у глобальному масштабі. Іншими словами, поняття геополітичної доктрини С.Рудницького є концентрованим вираженням специфіки політико-географічного стану України.

Багато думок видатного українського вченого, висловлених ним в першій чверті ХХ ст. є важливими та своєчасними і сьогодні. Теперішні українські політики, формуючи геополітичну стратегію України, вибираючи зовнішньополітичні вектори розвитку мають чітко усвідомлювати відповідальність за долю нашої країни і не повторювати помилок минулого.

Сучасні геополітичні ритми у світі, Євразії є відгуком тих геополітичних доктрин, які були сформовані у ХХ – початку ХХІ ст., або ж їх адаптованими, видозміненими варіантами, що відповідають нинішнім реаліям і серед яких по праву мають займати місце українські геополітичні доктрини.

Список використаних джерел:

1. Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького : монографія. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2003. – 245 с. – Режим доступу: <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua/ua/Rudnuc'kyj/zmist.html>.
2. Україна просторова. Вказ. праця.
3. Украинская государственность в ХХ в.: Историко-политический анализ / О. Дергачев. – К. : Политическая мысль, 1996. – 448 с.
4. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України // Чому ми хочемо самостійної України / С. Рудницький. – Львів : Світ, 1944. – С. 36-93; Рудницький С. Коротка географія України: фізична географія / С. Рудницький. – К., 1910; Рудницький С. Україна і українці / С. Рудницький. – Берлін, 1915; Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії // Крисаченко В.С. Українознавство: Хрестоматія-посібник : у 2 кн. / С. Рудницький – К. : Либідь, 1996; Rudnykey S. Ukraine The Land und its People / S. Rudnykey. – New York, 1918; Рудницький С. Огляд національної території України // Чому ми хочемо самостійної України / С. Рудницький. – Львів, 1994. – 270 с.

5. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії / С. Рудницький. – Берлін : Українське слово, 1923. – 288 с.
6. Рудницький С. Українська справа...
7. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України / С. Рудницький. – Львів : Світ, 1998. – 416 с.
8. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії.
9. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії.
10. Рудницький С. Політична географія України / С. Рудницький ; (упоряд. і автор передм. П. Штойко). – [Б.М.], Гердан 1998. – 279 с.
11. Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького : монографія. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2003. – 245 с. – Режим доступу: <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua/ua/Rudnyts'kyj/zmist.html>.
12. Рудницький С. Політична географія України / С. Рудницький ; (упоряд. і автор передм. П.Штойко). – [Б.М.], Гердан 1998. – 279 с.
13. Хилько М. Украина должна быть супердержавой // Еженедельник 2000 – Держава. – № 49 (101) 7-13 декабря 2001 / М. Хилько. – Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/derzhava/36177>.

Analyzing the scientific heritage of the famous Ukrainian scientist S. Rudnytskoho, focuses on the geopolitical views and fundamental concepts of the doctrines ambush scientist.

Key words: geopolitics, geopolitical doctrine, Ukraine, Rudnytsky.

Отримано: 28.03.2013

УДК 94(477):323.15:32.019.5«193»

В. Ф. Колесник

КОРЕНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УСРР В НАУКОВІЙ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ 1930-х рр.

У статті розкриваються особливості висвітлення коренізації національних меншин УСРР в науковій та публіцистично-пропагандистській літературі 1930-х рр., показується вплив на зміст публікацій політики та ідеології радянської тоталітарної держави.

Ключові слова: коренізація, УСРР, наукова література, публіцистично-пропагандистська література, публікації, націоналізм.

На рубежі 1920-1930-х рр. з утвердженням режиму одноособової влади Сталіна радянські науковці змушені були всі суспільні явища коментувати через призму здійснюваних сталінським керівництвом процесів уніфікації всього суспільного життя, включаючи і політику коренізації національних меншин. Тоталітарно-репресивна система партійно-державної влади, яка склалася в СРСР до кінця 1920-х рр., сама диктувала вченим історичні «істини», формувала відповідний тип «наукового мислення», що негативно вплинуло на розробку питань політики коренізації в УСРР.

У 1930-х рр. різко скоротилися публікації та видання статистично-довідкової літератури, документів, що зумовлювалося негативним ставленням тоталітарної системи, насамперед, до архівних історичних джерел та прагненням використати їх лише з метою підтвердження соціалістичних успіхів і звершень. Лише